

«Ό,τι αγαπώ»: Μια Διαθεματική Διαπολιτισμική Εργασία με Αξιοποίηση της Τεχνολογίας στο Νηπιαγωγείο

Κ. Καλκαντάρα
Νηπιαγωγός
Εκπαιδευτήρια Ζηρίδη
Αθήνα
a112@otenet.gr

Α. Βαβουράκη
Διδάκτωρ Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας
Institute of Education, University of
London
avavouraki@hol.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εισήγηση παρουσιάζει μια διαθεματική διαπολιτισμική εργασία που υλοποιήθηκε στα Εκπαιδευτήρια Ζηρίδη σε συνεργασία με το Highland Park Learning Center Magnet School στη Virginia της Αμερικής αξιοποιώντας τις νέες τεχνολογίες και συγκεκριμένα το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Το πρόγραμμα ήταν ενταγμένο στο αναλυτικό πρόγραμμα και ενθάρρυνε τη βιωματική επικοινωνιακή διδασκαλία, την ενεργητική συνεργατική μάθηση την κοινωνικοσυναισθηματική εκπαίδευση, καθώς και την εμπλοκή των γονέων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Κατ' αρχήν παρουσιάζονται ο σχεδιασμός και η δομή του προγράμματος, ενώ ακολουθούν οι εντυπώσεις των παιδιών, των πρωταγωνιστών της μάθησης.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: νηπιαγωγείο, νέες τεχνολογίες, ηλεκτρονική αλληλογραφία, διαθεματική προσέγγιση, διαπολιτισμική εκπαίδευση

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εισήγηση αναφέρεται σε μια εργασία που έγινε στο νηπιαγωγείο των Εκπαιδευτηρίων Ζηρίδη τη σχολική χρονιά 2001-2002.

Το σχολείο ενθαρρύνοντας τη διαπολιτισμική εκπαίδευση οργάνωσε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που υλοποιήθηκε σε συνεργασία με το Highland Park Learning Center Magnet School στη Virginia της Αμερικής. Στο πρόγραμμα αυτό, η τεχνολογία έπαιξε πολύπλευρο ρόλο. Πρώτον, πρόσφερε ένα πολυδύναμο μέσο επικοινωνίας μεταξύ των παιδιών αλλά και μεταξύ των εκπαιδευτικών. Διευκόλυνε την επικοινωνία των παιδιών των δύο σχολείων, και έτσι την υλοποίηση της εργασίας που είχε κύριο στόχο τη ευαισθητοποίηση των παιδιών σε διαπολιτισμικά θέματα, αλλά και μας έδωσε την ευκαιρία να επικοινωνήσουμε σε επίπεδο εκπαιδευτικών και να ανταλλάξουμε απόψεις για την καθημερινή μας εκπαιδευτική πρακτική. Δεύτερον, πρόσφερε ένα εργαλείο στα χέρια του εκπαιδευτικού διευκολύνοντας την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού, που στην προσχολική αγωγή είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Τέλος, έδωσε την ευκαιρία στα παιδιά να έρθουν σε μια πρώτη επαφή με τις εφαρμογές των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας. Θα πρέπει εδώ να ληφθεί υπόψη ότι τα παιδιά δεν χρησιμοποίησαν αυτόνομα το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, καθώς αναφερόμαστε σε παιδιά προσχολικής ηλικίας που δεν έχουν ακόμη κατακτήσει δεξιότητες γραφής και ανάγνωσης. Όλες οι δραστηριότητες του προγράμματος που γίνονταν μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου γίνονταν με τη βοήθεια ενηλίκων. Όλοι μαζί (νηπιαγωγός και μαθητές) συζητούσαμε το θέμα και αποφασίζαμε τι θέλουμε να στείλουμε στους φίλους μας κάθε φορά. Με τη βοήθεια της δασκάλας των αγγλικών μεταφράζαμε τις πληροφορίες και στη συνέχεια τις γράφαμε και τις στέλναμε όλοι μαζί.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι εκπαιδευτικοί στόχοι, η δομή του προγράμματος, καθώς και οι εντυπώσεις των παιδιών.

ΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχεδιάστηκε για να ενθαρρύνει τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, λαμβάνοντας υπόψη ότι η επίγνωση των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταξύ των ανθρώπων

καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική για τα σημερινά παιδιά που πρόκειται να ζήσουν σ' ένα κόσμο "χωρίς σύνορα" εφόσον οι δυνατότητες επικοινωνίας είναι μεγάλες, δεν υπάρχουν πλέον γεωγραφικές αποστάσεις, και μπορούμε να μιλήσουμε με οποιονδήποτε, όπου και να βρίσκεται μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα (Ντολιοπούλου, 2000). Στόχος του εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν τα παιδιά να έρθουν σε επαφή με έναν άλλο πολιτισμό, να ευαισθητοποιηθούν σε θέματα κουλτούρας και να αντιληφθούν μερικές από τις διαφορές των λαών. Για το σκοπό αυτό, το πρόγραμμα στηρίχθηκε στη συνεργασία μας με τα παιδιά ενός άλλου σχολείου, σ' ένα άλλο μέρος της γης, χιλιόμετρα μακριά μας, στη Βιρτζίνια.

Παράλληλα, αναγνωρίζοντας ότι ο υπολογιστής αποτελεί μια πραγματικότητα της ζωής μας (Κιτσαράς, 1997), και το ότι η εισαγωγή του στις προσχολικές τάξεις συμβάλλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μικρών παιδιών (Barnes & Hill 1983), χρησιμοποιήσαμε ως μέσο επικοινωνίας μας με τα παιδιά της Αμερικής το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο.

Πρέπει να τονιστεί ότι ο βασικός μας στόχος ήταν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που σχεδιάσαμε να μην ενταχθεί στο πρόγραμμα της τάξης ως μια επιπλέον ξεχωριστή δραστηριότητα, αλλά να ενταχθεί στο αναλυτικό πρόγραμμα και να διαχυθεί στις καθημερινές δραστηριότητες της τάξης. Έτσι οι δραστηριότητες που αναπτύξαμε και μοιραστήκαμε με τα παιδιά της Αμερικής αποτελούσαν και τις καθημερινές εκπαιδευτικές μας δραστηριότητες, καλλιεργώντας όλους τους τομείς ανάπτυξης του νηπιαγωγείου: νοητικό, κοινωνικο-συναισθηματικό, ψυχοκινητικό, αισθητικό, δεξιότητες (ΥΠΕΠΘ, 1990). Κατ' αυτόν τον τρόπο οι ενότητες και οι έννοιες προσεγγίστηκαν διαθεματικά, αποφεύγοντας τον παραδοσιακό κατακερματισμό της ύλης (Ματσαγκούρας 2000).

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είχε τίτλο «Ό,τι αγαπώ» και ήταν σχεδιασμένο έτσι ώστε να απευθύνεται στη μικρή ηλικία των μαθητών, και να ακολουθεί τις σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις. Με βάση τις αρχές της βιωματικής μάθησης, επιλέξαμε το θέμα του προγράμματος έτσι ώστε να βασίζεται και να ξεκινά από τις εμπειρίες των παιδιών και να οικοδομείται με βάση συλλογικά βιώματα που έχουν νόημα για τα ίδια, εφόσον μέσα σ' αυτά τα πλαίσια αναπτύσσεται η αυτονομία και η δημιουργικότητα των παιδιών, υπάρχει σεβασμός στις ανάγκες και τις επιθυμίες της ομάδας καθώς και δημοκρατικό κλίμα (Ντολιοπούλου 2000; Χρυσafiδης 2000). Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Ό,τι αγαπώ», ήταν ένα θέμα που άγγιζε τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά των παιδιών. Τα παιδιά είχαν την ευκαιρία να ασχοληθούν με ότι αγαπούσαν (πρόσωπο, τόπος κτλ.) ενώ η επιλογή των ενοτήτων με τις οποίες ασχολήθηκαν, καθώς και οι περισσότερες δραστηριότητες που υλοποιήθηκαν στα πλαίσια του προγράμματος προέκυψαν από τα ίδια τα

παιδιά. Επιπλέον, τα νήπια έμαθαν μέσα από την εξερεύνηση, τον πειραματισμό και την ανακάλυψη (πρόγραμμα “Υψηλών Στόχων” Hohmann και Weikaet 1995; Curtis 1998). Σε μια τέτοια προσέγγιση οι παιδαγωγοί είχαν περισσότερο συμβουλευτικό ρόλο και όχι καθοδηγητικό. Βρίσκονταν δίπλα αλλά και πίσω από τα παιδιά. Έδιναν κίνητρα και ερεθίσματα, παρατηρώντας τις αντιδράσεις τους, κατέγραφαν τα σχόλιά τους και αξιολογούσαν την πρόοδο των εργασιών τους. Έτσι το

πρόγραμμα είχε παιδοκεντρικό προσανατολισμό (Ντολιοπούλου 1999). Τα παιδιά είχαν ενεργό ρόλο, έγιναν οι πρωταγωνιστές της γνώσης, πήραν αποφάσεις και ρύθμισαν τη ροή του θέματος.

Επιπρόσθετα, οι δραστηριότητες ήταν σχεδιασμένες με τρόπο που να δίνουν στα παιδιά την ευκαιρία να εξωτερικεύουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, ενθαρρύνοντας έτσι την κοινωνικοσυναισθηματική εκπαίδευση που έχει πολλές φορές τονιστεί ως σημαντική στην ανάπτυξη των μικρών παιδιών. Παράλληλα τα παιδιά ενθαρρύνθηκαν να συνεργαστούν δημιουργικά μεταξύ τους, να θέσουν κοινούς στόχους, να εκθέσουν τις απόψεις τους, να επιχειρηματολογήσουν και να αποφασίσουν. Σχετικές έρευνες έχουν αποδείξει τη μεγάλη συμβολή της ομαδικής αγωγής στη μάθηση, στην κοινωνικοποίηση, στην καλλιέργεια κοινωνικής αρετής και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου (Αννα Τζώρτζη 1996; Αβέρωφ Ιωάννου 1985).

Σ’ όλη τη διάρκεια του προγράμματος υπήρξε στήριξη και βοήθεια από την πλευρά των γονέων, στοιχεία που βοήθησαν στην επιτυχημένη ολοκλήρωση του προγράμματος. Στόχος της συμμετοχής των οικογενειών ήταν να αναπτυχθεί στενή αλληλεπίδραση, επικοινωνία και αλληλεγγύη ανάμεσα στις παιδαγωγούς, στα παιδιά και στους γονείς, να αναπτυχθεί η αίσθηση κοινής ευθύνης για τις κοινές επιλογές, να ενθαρρυνθεί ο διάλογος και να αναπτυχθούν αισθήματα ασφάλειας και εμπιστοσύνης (Edwards Gandini & Forman (1995), Loris Malaguzzi 1993).

Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είχε διάρκεια τέσσερις περίπου μήνες. Αξίζει να αναφερθεί ότι η αρχική πρόβλεψη στην αρχή της χρονιάς για τη διάρκεια του, όταν δηλαδή έγινε ο προγραμματισμός της θεματολογίας, ήταν δύο περίπου μήνες. Στην πορεία όμως εξαιτίας του ολοένα και αυξανόμενου ενδιαφέροντος των παιδιών μας, αλλά και της μεγάλης ανταπόκρισης των παιδιών της Virginia, συνεχίστηκε για άλλους δύο μήνες φτάνοντας έτσι στο τέλος της σχολικής χρονιάς.

Στο σχεδιασμό του προγράμματος, προβλέφθηκαν δέκα ενότητες, από τις οποίες τα παιδιά τελικά επέλεξαν να διαπραγματευθούν τις παρακάτω έξι:

- A. Η γνωριμία μας
- B. Το αγαπημένο μας πρόσωπο
- Γ. Το αγαπημένο μας φαγητό
- Δ. Ο αγαπημένος μας τόπος
- E. Το αγαπημένο μας επάγγελμα
- Στ. Ο αγαπημένος ήρωας ενός παραμυθιού

Σύμφωνα με αυτές τις ενότητες προχώρησε και η όλη εκπαιδευτική διαδικασία μέσα στην τάξη καθώς και η επικοινωνία με τα παιδιά του σχολείου της Virginia. Όπως ήδη σημειώθηκε, λόγω

του ότι τα παιδιά σε αυτή την ηλικία δεν έχουν κατακτήσει δεξιότητες γραφής και ανάγνωσης, καθώς και δεξιότητες επικοινωνίας στην αγγλική γλώσσα, τα παιδιά προφορικά εξέφραζαν τις απορίες ή τις απαντήσεις τους, με τη βοήθεια της δασκάλας των αγγλικών τις μετέφραζαν και με τη βοήθεια της νηπιαγωγού της έστελναν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στην Αμερική. Μέσα απ' όλη τη διαδικασία τα παιδιά κατανόησαν τη σπουδαιότητα της γραφής και της ανάγνωσης, μια και για να επικοινωνήσουμε, να εκφραστούμε, να πληροφορηθούμε για διάφορα θέματα ήταν απαραίτητο να γράφουμε και να διαβάζουμε. Επιπλέον τα παιδιά κατανόησαν την αναγκαιότητα και λειτουργικότητα της αγγλικής γλώσσας ως μέσο επικοινωνίας με άλλους λαούς.

Στην πρώτη ενότητα, τα παιδιά επικοινωνήσαν για πρώτη φορά με τους καινούριους τους φίλους στην Αμερική μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Η ενότητα αυτή περιελάμβανε μια σειρά μηνυμάτων με πληροφορίες για το σχολείο, για τα παιδιά και τις δραστηριότητές τους. Στα μηνύματα υπήρχε ενεργός αλληλεπίδραση μεταξύ των παιδιών. Τα παιδιά του σχολείου μας εξέφραζαν τις απορίες τους, έθεταν ερωτήσεις, έπαιρναν απαντήσεις από τα παιδιά του σχολείου της Virginia τα οποία με την σειρά τους διατύπωναν τις δικές τους ερωτήσεις περιμένοντας απάντηση κ.ο.κ. Μ' αυτόν τον τρόπο τα παιδιά είχαν μια πρώτη επαφή με τις νέες τεχνολογίες επικοινωνίας και τις δυνατότητες που αυτές προσφέρουν.

Στην δεύτερη ενότητα, συζητήσαμε για τα αγαπημένα μας πρόσωπα, ζωγραφίσαμε γι' αυτά, γράψαμε γράμμα εκφράζοντας τις σκέψεις και τα συναισθήματά μας. Το γράμμα ενός παιδιού το μεταφράσαμε με τη βοήθεια της δασκάλας των αγγλικών και το στείλαμε στα παιδιά της Virginia. Στο ίδιο e-mail στείλαμε και τις προτιμήσεις μας ως προς τα αγαπημένα μας πρόσωπα, αφού πρώτα τις καταγράψαμε μέσα από ειδικά σχεδιασμένα για μικρά παιδιά ερωτηματολόγια με τη βοήθεια του υπολογιστή. Το ίδιο ακριβώς υλικό πήραμε από τους φίλους μας, αφού γινόταν παράλληλη διαπραγμάτευση του θέματος και η συγκεκριμένη ενότητα ήταν κοινή.

Η τρίτη ενότητα αναφερόταν στο αγαπημένο μας φαγητό. Τα παιδιά κατέθεσαν τις προτιμήσεις τους, συμπλήρωσαν ερωτηματολόγια που φτιάξαμε με τη βοήθεια του υπολογιστή, και κατέληξαν στο πιο δημοφιλές φαγητό της τάξης. Τα παιδιά σε μια προαναγνωστική άσκηση συνέδεσαν την εικόνα με το όνομα του φαγητού. Στη συνέχεια ανταλλάξαμε με τους φίλους μας μέσω της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας πληροφορίες για τις δημοφιλέστερες συνταγές. Γνωρίσαμε φαγητά που μέχρι τώρα μας ήταν άγνωστα (π.χ. corn dog).

Στην τέταρτη ενότητα παρουσιάσαμε φωτογραφίες από τον τόπο που αγαπούμε και μιλήσαμε γι' αυτόν. Μάθαμε τα ήθη και τα έθιμα των διαφόρων περιοχών της Ελλάδας. Οι φίλοι μας, μας πληροφόρησαν για τον δικό τους τόπο μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και για τα δικά τους ήθη και έθιμα. Με αφορμή το δικτυακό τόπο που μας έστειλαν, είδαμε με τη βοήθεια της καθηγήτριας των αγγλικών χάρτες του τόπου που ζούμε και κάναμε μια περιήγηση στο διαδίκτυο. Έτσι τα παιδιά ήρθαν σε επαφή και μ' ένα άλλο εργαλείο της τεχνολογίας.

Η πέμπτη ενότητα αφορούσε το αγαπημένο επάγγελμα των παιδιών. Μ' αυτό το θέμα δεν ασχολήθηκαν τα παιδιά του σχολείου της Virginia. Σε αυτήν την ενότητα όμως είχαμε την ευκαιρία να ανταλλάξουμε πληροφορίες σε επίπεδο εκπαιδευτικών, εφόσον το υλικό που ανταλλάξαμε αφορούσε άλλους τομείς της εκπαίδευσης όπως της εμπλοκής των γονέων.

Στην έκτη και τελευταία ενότητα του προγράμματος ασχοληθήκαμε με τον αγαπημένο ήρωα των παιδιών. Τα παιδιά του σχολείου της Virginia μας έστειλαν ένα παραμύθι με το δικό τους αγαπημένο ήρωα. Σ' αυτή τη δραστηριότητα υπήρχε πολύ έντονο το στοιχείο της δυναμικής αλληλεπίδρασης των παιδιών των δυο σχολείων. Λαμβάναμε με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο το παραμύθι των φίλων μας σταδιακά σε ενότητες, τις οποίες σταδιακά διαβάσαμε, συζητήσαμε, εικονογραφήσαμε, κάναμε προβλέψεις ως προς τη συνέχεια της ιστορίας, αλλάξαμε την πλοκή. Εμείς παράλληλα στέλναμε ένα δικό μας παραμύθι στα παιδιά της Virginia.

Κατά τη διάρκεια του προγράμματος, κάποιο υλικό όπως κασέτες, κάρτες, στάλθηκε με το παραδοσιακό ταχυδρομείο κι έτσι τα παιδιά είχαν την ευκαιρία να συνειδητοποιήσουν τη διαφορά ανάμεσα στους δυο τρόπους επικοινωνίας, παραδοσιακό και ηλεκτρονικό. Η ταχύτητα που

χαρακτήριζε την επικοινωνία στη δεύτερη περίπτωση ήταν κάτι που πραγματικά εντυπωσίαζε τα παιδιά. Παρόλο που η επικοινωνία δεν ήταν «σύγχρονη», λόγω της διαφοράς ώρας που υπήρχε ανάμεσα στα δυο κράτη, η χαρά των παιδιών ήταν απερίγραπτη, όταν ανοίγαμε τον υπολογιστή και βλέπαμε ότι υπήρχε μήνυμα. Είχαν την αίσθηση ότι «παίρνουν κάτι» από τους φίλους τους και αυτό τα ενθουσίαζε.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που οργανώσαμε, στόχος μας ήταν η τεχνολογία να μην ενταχθεί στις δραστηριότητες του νηπιαγωγείου ως μια επιπλέον διακριτή δραστηριότητα με ξεχωριστούς στόχους, αλλά να ενσωματωθεί στις καθημερινές δραστηριότητες του νηπιαγωγείου, υλοποιώντας παράλληλα τους στόχους του αναλυτικού προγράμματος. Ο ρόλος της τεχνολογίας σε μια τέτοια προσέγγιση πολλαπλός. Πρώτον μας πρόσφερε ένα πολυδύναμο μέσο επικοινωνίας -το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο- που διευκόλυνε την υλοποίηση εκπαιδευτικού προγράμματος με κύριο στόχο τη ευαισθητοποίηση των παιδιών σε διαπολιτισμικά θέματα, επικοινωνώντας με τα παιδιά ενός άλλου σχολείου στην Αμερική. Για παράδειγμα, στην ενότητα το αγαπημένο μας φαγητό, τα παιδιά στα πλαίσια της γλωσσικής ανάπτυξης αντάλλαξαν απόψεις για τις προτιμήσεις τους και μίλησαν για τους κανόνες υγιεινής, καλλιέργησαν την έννοια της ταξινόμησης ομαδοποιώντας τις τροφές, εξοικειώθηκαν με βασικές έννοιες της στατιστικής συμπληρώνοντας ερωτηματολόγια και καταγράφοντας τις προτιμήσεις τους, ευαισθητοποιήθηκαν σε θέματα πλειοψηφίας και μειοψηφίας, καλλιέργησαν την αναγνωστική τους δεξιότητα εικονογραφώντας τη συνταγή του πιο δημοφιλούς φαγητού, αντάλλαξαν απόψεις για τις προτιμήσεις τους με τα παιδιά της Αμερικής, συμπλήρωσαν εικονόλεξο στα αγγλικά με τα αγαπημένα φαγητά των παιδιών της Virginia καλλιεργώντας την επικοινωνιακή τους δεξιότητα, ενώ παράλληλα ευαισθητοποιούνταν σε διαπολιτισμικά θέματα.

Δεύτερον, η τεχνολογία πρόσφερε ένα εργαλείο στα χέρια του εκπαιδευτικού που διευκόλυνε την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού, που στην προσχολική αγωγή είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Για παράδειγμα, στην παραπάνω ενότητα του προγράμματος, η υπολογιστική τεχνολογία μας πρόσφερε ένα πολυδύναμο εργαλείο για την κατασκευή των φύλλων εργασίας των παιδιών (ερωτηματολόγια με εικόνες, πίνακες καταγραφής με εικόνες, εικονόλεξο) αλλά και το μέσο με το οποίο όλο το υλικό συγκεντρώθηκε, ομαδοποιήθηκε και εκτυπώθηκε έτσι ώστε τα παιδιά να έχουν στα χέρια τους την εργασία που εκπόνησαν.

Επιπλέον, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο μας έδωσε την ευκαιρία να επικοινωνήσουμε σε επίπεδο εκπαιδευτικών και να ανταλλάξουμε απόψεις για την καθημερινή μας εκπαιδευτική πρακτική, μια επικοινωνία που θα ήταν χρήσιμο να αναπτυχθεί περαιτέρω.

Τέλος, έδωσε την ευκαιρία στα παιδιά να έρθουν σε μια πρώτη επαφή με τις εφαρμογές των νέων τεχνολογιών στη σύγχρονη κοινωνία της πληροφορίας και της επικοινωνίας. Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν έγινε συστηματική έρευνα ή αξιολόγηση του προγράμματος ως προς τις στάσεις των παιδιών προς την τεχνολογία, ή ως προς το πώς αντιλήφθηκαν το πρόγραμμα γενικότερα. Παρ' όλα αυτά, με τη λήξη του προγράμματος, αφιερώσαμε μια μικρή ενότητα στο να εκφράσουν τα παιδιά τις εντυπώσεις τους από το πρόγραμμα. Τα σχόλιά τους καταγράφηκαν σε κασετόφωνο και μερικά από αυτά παραθέτονται παρακάτω χωρίς καμία αλλαγή η διόρθωση από μέρους της νηπιαγωγού, ως μια διαισθητική αξιολόγηση των συνεπειών του αλλά και ως μια αυθόρμητη έκφραση των παιδιών, των πρωταγωνιστών της μάθησης.

Μαρκέλλα: *Μου άρεσε πολύ που γράφαμε γράμματα για τα παιδάκια στην Αμερική, που διαβάσαμε τα δικά τους και που αλλάζαμε ιδέες, και που είδαμε πως πηγαίνουν τα γράμματα γρήγορα από τη μια χώρα στην άλλη μέσα από το e-mail.*

Μάιρα: *Μου άρεσε ότι σ' αυτό το project οι δυο μας δασκάλες εσύ και η κ. Έθελ συνεργαζόσαστε για να μεταφράζετε στις δυο γλώσσες.*

Αιμιλία: Μου έκανε εντύπωση ότι τα παιδάκια από την Αμερική ήταν μαύρα. Μερικά ήταν και άσπρα, όμως τα λιγότερα. Ενώ εμείς είμαστε όλοι άσπροι.

Ζακλίν: Μου άρεσε που τα παιδάκια από την Αμερική μας δίνουν ιδέες κι εμείς μερικές τις κάναμε, όπως τη γωνία του νερού στο μπάνιο μας, και το παιχνίδι έξω από την τάξη μας με τα γράμματα αντί για αριθμούς.

Ορέστης: Είναι πολύ ωραίο να ξέρεις ότι τα γράμματα φθάνουν από τη μια χώρα στην άλλη μέσα σ' ένα λεπτό. Ενώ τα παλιά χρόνια οι άνθρωποι στέλναν τα νέα τους μέσα από το ταχυδρομείο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Barnes & Hill (1983), "Should your children work with microcomputers? Logo before Lego?" 10(4), 11-14
- Curtis (1998), *A curriculum for the pre-school child: Learning to learn*, London, Routledge
- Edwards Gandini & Forman (1995), *The hundred languages of children*, Ablex Publishing Corporation Norwood, New Jersey
- Hormann & Weikart (1995), *Educating young children* Ypsilanti, MI, The high schope Press
- Malaguzzi Loris (1993), *The hundred languages of children: narrative of the Possible Projects by children of the municipal infant-toddler centers and preschools of Reggio Emilia*, Jan 1993
- Αβέρωφ Ιωάννου (1985), *Μαθαίνουντα τα παιδιά να συνεργάζονται*, Αθήνα, Θυμάρι.
- Θεοφιλίδης (1997), *Διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας*, Γρηγόρης, Αθήνα
- Κιτσαράς (1997), *Προσχολική παιδαγωγική*, Αθήνα.
- Ματσαγγούρας (2000), *Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία*, Αθήνα, Γρηγόρης
- Ντολιοπούλου (1999), *Σύγχρονες τάσεις της προσχολικής αγωγής*, Αθήνα, Τυπωθήτω – Γιώργος Δάρδανος.
- Ντολιοπούλου (2000), *Σύγχρονα προγράμματα προσχολικής εκπαίδευσης*, Αθήνα, Τυπωθήτω - Γιώργος Δάρδανος.
- Τζώρτζη (1996), *Η οργάνωση και λειτουργία των ομάδων στο νηπιαγωγείο*. Αθήνα Σπουδή.
- ΥΠΕΠΘ (1990), *Βιβλίο δραστηριοτήτων για το νηπιαγωγείο*.
- Χρυσafίδης (2000), *Βιωματική-επικοινωνιακή διδασκαλία: Η εισαγωγή της μεθόδου project στο σχολείο*, Αθήνα, Gutenberg